

Ανάλυση και παραγωγή λόγου I

Ενότητα 2: Η γλώσσα ως σύστημα και το σύστημα γλωσσών

Τιτίκα Δημητρούλια

Τομέας Μετάφρασης

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Η γλώσσα ως σύστημα και το σύστημα γλωσσών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχος της ενότητας 2

Η ενότητα 2 έχει στόχο:

1. Να παρουσιάσει τη γλώσσα ως (σημειωτικό) σύστημα
2. Να παρουσιάσει το παγκόσμιο σύστημα γλωσσών και τις ιεραρχίες του, οι οποίες επηρεάζουν και το παγκόσμιο σύστημα μεταφράσεων

Η γλώσσα ως σημειωτικό σύστημα

- Η γλώσσα είναι ένα σημειωτικό σύστημα μεταξύ των πολλών άλλων που ο άνθρωπος χρησιμοποιεί στην επικοινωνία του.
- Το γλωσσικό σημείο αποτελείται από μια σημασία (σημαινόμενο) που λαμβάνει μια ηχητική ή οπτική μορφή (σημαίνον) και παραπέμπει, με αυθαίρετο τρόπο, σε μια εξωγλωσσική πραγματικότητα.

Διαφορές γλώσσας-άλλων σημειωτικών συστημάτων

- **Μονοτροπικότητα** συστημάτων έναντι πολυτροπικότητας άλλων συστημάτων
- **Μη γραμμικότητα** συστημάτων έναντι γραμμικότητας άλλων συστημάτων (ακολουθία των σημείων)
- Ο **συμβολικός** και ως εκ τούτου αυθαίρετος χαρακτήρας της γλώσσας: δεν υπάρχει αιτιακή σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο

Μη συμβολικά γλωσσικά σημεία

- Π.χ. ονοματοποιημένες ή ηχομιμητικές λέξεις (μουρμουρίζω, νιαουρίζω κ.λπ.) – αλλά και σύμβολα και κινήσεις...
- Επιφωνήματα (ωχ, ουφ, μπαμ, τσακ...)
- Αυτές οι λέξεις ωστόσο παραμένουν σε μεγάλο βαθμό συμβατικές: ποικίλλουν από γλώσσας σε γλώσσα και χρειάζονται προσοχή στη μετάφραση
- Βλ. το παράδειγμα κόμικς που ακολουθεί (*Le fils d' Asterix*, [fr-el](#))

Ανάλυση και παραγωγή λόγου Ι

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Ανάλυση και παραγωγή λόγου Ι

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Ανάλυση και παραγωγή λόγου I
Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Προς σκέψη και συζήτηση

- Η αυθαιρεσία του γλωσσικού σημείου σημαίνει και αυθαιρεσία στη χρήση του;
- Σχολιάστε την ακόλουθη ρήση του Βολόσινοφ: «κάθε λέξη είναι μια μικρή αρένα διασταύρωσης και πάλης κοινωνικών τόνων διαφόρων κατευθύνσεων. Η λέξη στα χείλη ενός συγκεκριμένου ατόμου εμφανίζεται σαν προϊόν της ζωντανής αλληλεπίδρασης κοινωνικών δυνάμεων.» (το παραθέτει ο Γούτσος 2012: 37).

Γλώσσα: συνειδητή, εμπρόθετη αλληλεπίδραση με τους άλλους και τον κόσμο

Με τη γλώσσα

- επιδιώκουμε σκοπούς
- επιτελούμε λειτουργίες
- ανταποκρινόμαστε σε απαιτήσεις
- αλλάζουμε τον εαυτό μας, τους άλλους, τον κόσμο

Πώς μιλά ο καθένας από μας τη γλώσσα;

Με βάση

- Την περίσταση επικοινωνίας (τι σημαίνει αυτό για τα κείμενα; Τύποι κειμένων;)
- Τα άτομα με τα οποία αλληλεπιδρά (ο αποδέκτης, ο αναγνώστης;)
- Τους σκοπούς της επικοινωνίας
- Το ποιος είναι (γλώσσα = ταυτότητα) / Η έννοια του **ύφους** και της **ιδιολέκτου**, της **κοσμοθεωρίας** και της **υποκειμενικότητας εν γένει**

Μεταθετότητα και Μεταγλωσσική διάσταση

- **Μεταθετότητα:** η δυνατότητα αναφοράς σε καταστάσεις και γεγονότα που δεν είναι παρόντα στο συγκεκριμένο περικείμενο
- **Μεταγλωσσική διάσταση:** σχολιασμός της γλώσσας διαμέσου της γλώσσας

Η γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας

- Πομπός – μήνυμα – δέκτης (μέσα διαύλου, π.χ. φωνή)
- σημαίνον και σημαινόμενο
/ronao/ «πονάω»
- Αυθαιρεσία του σημαίνοντος και σημασία της **απολεξικοποίησης** στη **μετάφραση**

Προφορικός και γραπτός λόγος

- Η γλώσσα είναι σύμφυτη με τον άνθρωπο, βασικός όρος της ατομικής και συλλογικής του ύπαρξης
- Η γλώσσα είναι **προφορική**, οπότε έχουμε και **παραγλωσσικά** στοιχεία (και **εξωγλωσσικά** επίσης)
- **γραπτή**, οπότε το μήνυμα παγιώνεται, χωρίς να αποκλείει εντούτοις την αμφισημία - **ερμηνεία**.

Σημασιολογικές σχέσεις και η σημασία τους για τη μετάφραση

- Ομωνυμία (απόλυτη και σχετική, ομοηχία και ομογραφία) π.χ. πλάνη 1. ξυλουργικό εργαλείο 2. σφάλμα, λάθος // καινός /κενός
- Παρωνυμία νόμος και νομός (τονικά παρώνυμα) έγκαιρος και έγκυρος, μερική μορφική ομοιότητα
- Πολυσημία
- Συνωνυμία (απόλυτη ή πλήρης/μερική) π.χ. νέος / καινούργιος – ιθαγενής, ντόπιος, γηγενής, αυτόχθονας – ξεφτέρι, ευφυής
- Αντωνυμία (κλιμακωτή / δυαδική / αντιστροφή)
- Υπωνυμία: η σημασία μιας λέξης συμπεριλαμβάνεται σ' αυτή μιας άλλης. Υπώνυμο-υπερώνυμο.

Λεξικοποίηση / Γραμματικοποίηση

- Διαδικασία με την οποία μια ελεύθερη φράση μετατρέπεται σε λεξική (παγίωση). Το αντίθετό της είναι η γραμματικοποίηση.
- Η παγίωση μας ενδιαφέρει πολύ στη μετάφραση.
- Λέξεις με τις οποίες σημαίνεται η παγίωση στα ελληνικά: παγιωμένες και ημιπαγιωμένες εκφράσεις, στερεότυπες εκφράσεις, ιδιωτισμοί, φράσεις, εκφράσεις, φρασεολογισμοί, συνεμφανίσεις, συνάψεις

Παραδείγματα και μεταφραστικές δυσκολίες

- Τα φόρτωσε στον κόκορα
- Τρέχει η μύτη του
- Βράζει το αίμα του
- Άστραψε και βρόντηξε
- Γυάλισε το μάτι του
- Σκοτείνιασε η όψη του
- Πετάει από τη χαρά του

ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ

- Παρουσία πολλών σημειωτικών τρόπων σε ένα κείμενο (γραπτό ή προφορικό) / πολυσημειωτικότητα
- Ήχος (π.χ. φωνή, μουσική), εικόνα στατική και κινούμενη, βίντεο, χειρονομίες κ.λπ.
- **Η πολυτροπικότητα σημαντική για τη συγκρότηση του νοήματος, άρα και για τη μετάφραση**
(Kress & van Leeuwen 2001)

Παρένθεση: έννοιες και επιστήμες

- Το **περικείμενο** στη Γλωσσολογία έχει διαφορετική σημασία από ό,τι στη Θεωρία της λογοτεχνίας και ειδικότερα στην Αφηγηματολογία
- Περικείμενο Γλ. = η περίπτωση χρήσης της γλώσσας, οι συνθήκες επικοινωνίας ή το άμεσο γλωσσικό συγκείμενο
- Περικείμενο Λογ. = τα κείμενα που πλαισιώνουν το κείμενο μέσα σε μια έκδοση, οι σημειώσεις, η εισαγωγή, τα επιλεγόμενα, οι φωτογραφίες κ.λπ. Το **περικείμενο** συγκροτεί μαζί με το **επικείμενο** (τα εκτός βιβλίου κείμενα για το κείμενο) το **παρακείμενο** (Genette).

Οι έννοιες και οι θεωρίες ταξιδεύουν και μεταλλάσσονται

- Χρειάζεται κάθε φορά να κατανοούμε τις έννοιες μέσα στο περικείμενο και το συγκείμενό τους και να τις μεταφράζουμε, κυριολεκτικά και μεταφορικά, αναλόγως.
- Είναι κάπως σαν τις ψευδοφίλιες λέξεις των γλωσσών, όπως τις ονομάζουμε στη μετάφραση: η λέξη μάς είναι οικεία αλλά η σημασία της στην άλλη γλώσσα εντελώς διαφορετική

Γλώσσα και γλωσσική κοινότητα

- **Εθνική γλώσσα:** τι σημαίνει; Ταυτίζεται με το έθνος-κράτος; Μπορεί να μιλιέται έξω από αυτό; (ομογένεια) Είναι ενιαία;
- **Γλωσσική κοινότητα:** το σύνολο των ομιλητών μιας κοινής γλώσσας
- Η γλώσσα, ακόμη και σε επίπεδο ορισμού, είναι πάντα **πολιτική και πολιτισμική**: σερβοκροατικά, κινεζικά, δύο αντίθετα παραδείγματα
- **Πολυγλωσσία:** σήμερα μιλιούνται 7.000 γλώσσες

Μία γλώσσα, ένας πολιτισμός;

- Κουλτούρα
- Υπερκουλτούρα
- Υποκουλτούρα

- Διάλεκτοι, κοινωνιόλεκτοι, ιδιόλεκτοι
- Μητρική γλώσσα=εθνική γλώσσα;

- **Πολυδιαπολιτισμικότητα / Transculturality**
- Πολυπλοκότητα
- Υβριδισμός

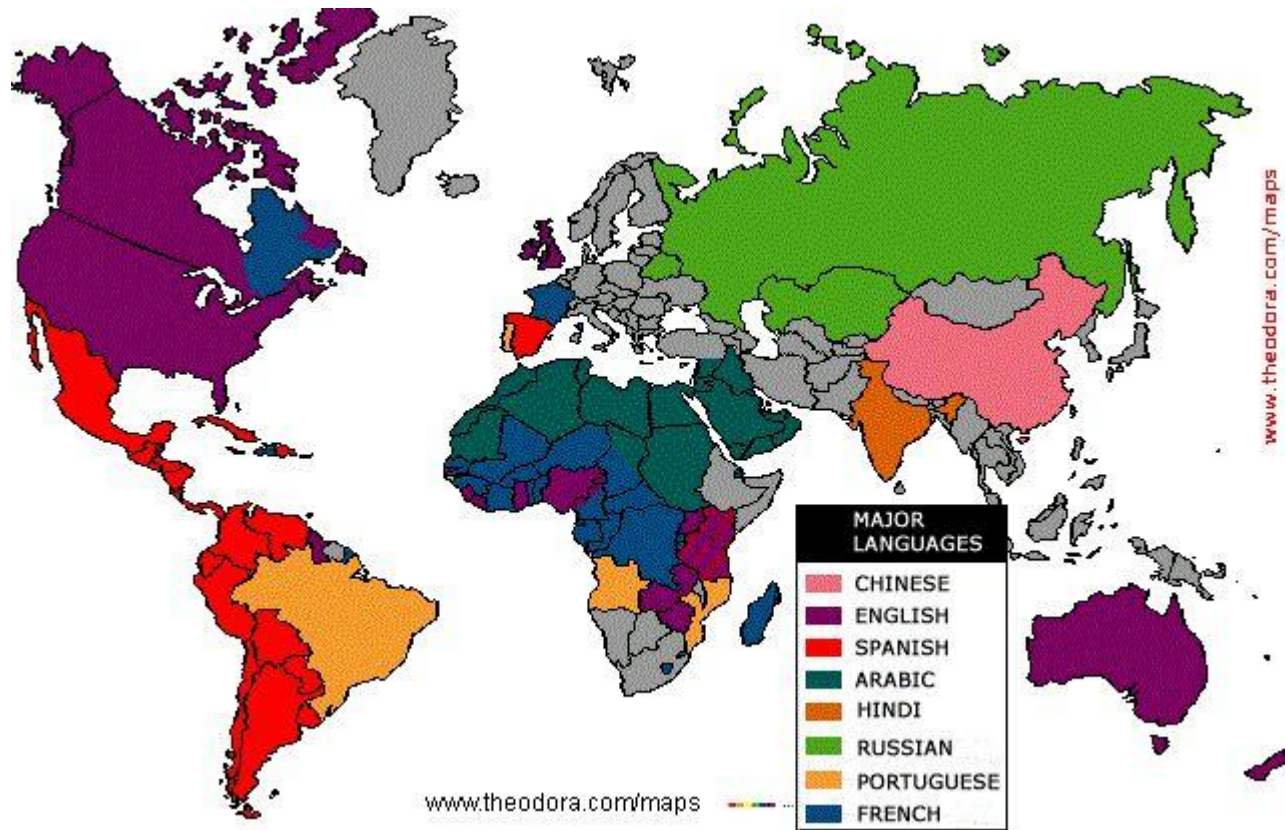

Πολυγλωσσία και ιεραρχία των γλωσσών

- **Παγκόσμιο γλωσσικό σύστημα**, ιεραρχημένο με βάση τους φυσικούς ομιλητές, τους ομιλητές αλλά και γεωπολιτικούς παράγοντες
  - **Συμβολική αξία γλωσσών** (βλ. γαλλική) (Casanova, 1999)
  - Μικρές γλώσσες: ελληνική
- Τι σημαίνει πρακτικά η θέση μιας γλώσσας στον παγκόσμιο αστερισμό των γλωσσών;

Παγκόσμιος γλωσσικός χάρτης

Ιεραρχία γλωσσών I

- Υπερκεντρική γ. = Αγγλικά
- Πολύ κεντρικές γ. = 13 γλώσσες (μαζί με τα αγγλικά) = αραβική, γαλλική, γερμανική, ιαπωνική, ινδική, ισπανική, κινεζική, μαλαισιανή, πορτογαλική, ρωσική, σουαχίλι και τουρκική
- Κεντρικές γ. = 100 γλώσσες
- Περιφερειακές γ. = 98% των γλωσσών

(De Swaan 2001)

Πολυγλωσσία και μετάφραση

- Παγκοσμιοποίηση: πολλές μορφές μετάφρασης, αυτό-μετάφρασης, πολύγλωσσης γραφής.
- Δεν υπάρχει πάντα ένα πρωτότυπο κείμενο : μπορεί ο συγγραφέας να ξαναγράψει ο ίδιος το κείμενό του σε μια άλλη γλώσσα (αυτό-μετάφραση, βλ. Βασίλης Αλεξάκης, Μαργαρίτα Λυμπεράκη, Μαργαρίτα Καραπάνου κ.λπ.)
- Ή να υπάρχουν πολλά πρωτότυπα (ΕΕ)

Ιεραρχία γλωσσών II

- Η ιεραρχία γλωσσών στη μετάφραση μετρά γλώσσες που μεταφράζονται
- Επομένως σταθμίζει συμβολική και πολιτική αξία
- Για παράδειγμα, η γαλλική, η γερμανική, η ισπανική, η ιταλική ανήκουν στις κεντρικές γλώσσες στο σύστημα αυτό, η ρωσική μετά το 1989 είχε βγει εκτός των κεντρικών γλωσσών και επιστρέφει πάλι σήμερα (Heilbron 1999 και 2010).

Ασκήσεις

- Περιγράψτε μια ιστορία της παιδικής σας ηλικίας και μια ιστορία που θα διαδραματιστεί στο μέλλον (χρονική μεταθετότητα)
- Πλαισιώστε με εικόνες και μουσική τις ιστορίες σας (πολυτροπικότητα)
- Απαγγείλτε τις (παραγλωσσικά στοιχεία)
- Περιγράψτε τη διαδικασία εξιστόρησης των ιστοριών αυτών (μεταγλωσσική ιδιότητα)
- Πώς η ιεραρχία των γλωσσών επηρεάζει τη μετάφραση;

Βιβλιογραφία

- Casanova, Pascale (1999). *La République mondiale des Lettres*. Paris: Éditions du Seuil
- de Swaan, Abram (2001). *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press
- Genette, Gérard (1982). *Palimpsestes. La Littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil
- Heilbron, Johan. (1999). Towards a Sociology of Translation : Book Translations as a Cultural World-System. *European Journal of Social Theory* 2, 4, 429 - 444
- Heilbron Johan & Gisèle Sapiro (2007). Outline for a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects. In Michaela Wolf & Alexandra Fukari (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 93-107.
- Heilbron, Johan (2010). Structure and Dynamics of the World System of Translation. UNESCO, International Symposium 'Translation and Cultural Mediation', February 22-23, 2010, <http://portal.unesco.org/culture/en/files/40619/12684038723Heilbron.pdf/Heilbron.pdf>
- Kress, Gunther and Theo van Leeuwen (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. Oxford UK: Oxford University Press
- Sapiro Gisèle (éd.) (2008). *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*. Paris : CNRS Éditions.
- Γούτσος, Διονύσης (2012). *Γλώσσα. Σύστημα, κείμενο, ποικιλία*. Αθήνα: Κριτική.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Δημητρούλια Ξανθίππη. «Ανάλυση και παραγωγή λόγου Ι. Η γλώσσα ως σύστημα και το σύστημα γλωσσών». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://opencourses.auth.gr/courses/OCRS503/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Ιωαννίδου Κυριακή
Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

